

Türk Kadınının 1930 Belediye Seçimlerine Katılımı ve Bir Amerikan Diplomat Raporuna Yansımaları*

Ayşe Bedir**

Öz

1923-1938 yılları arasını kapsayan dönem, modern Türkiye'nin her alanda hızla yeniden yapılandırıldığı bir dönemdir. Şüphesiz ki dönemin kayda değer gelişmelerinden biri de kadınların elde ettikleri siyasi haklardır. Bu hakların ilki, kadınların 1930 Belediye Seçimleri'ne katılarak seçme ve seçilme hakkına kavuşmasıdır. Bu konu, başta Meclis olmak üzere, dönemin basınında ve çeşitli mecralarda müzakere edilmiş ve ayrıca Türkiye'de bulunan yabancı elçilik temsilcileri tarafından da dikkatle takip edilmiştir. Bu çalışmada, Tanzimat Dönemi'nden 1930 Belediye Seçimleri'ne kadar kadın haklarındaki tarihsel gelişmeler aktarılmış; bu çerçevede, söz konusu siyasi kazanımın Türkiye'de elçilik 3. Kâtibi Amerikan diplomatı David Williamson'ın raporuna nasıl yansdığı irdelenmiştir. Raporun, kadınların 1930 seçimlerine katılımını ve gelecek seçimlere etkisini hafife aldığı ve yine raporun, diplomatın yer yer şahsi görüşlerini içermekle birlikte Türk yetkililerinin basın açıklamaları ve onlarla bizzat yapılan görüşmelere dayanarak hazırlandığı ve kamuoyu yoklaması niteliği taşıdığı görülmüştür. Raporda yer alan değerlendirme ve görüşler, arşiv belgeleri, resmi kaynaklar, dönemin süreli yayınları ve literatür çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Türk Kadın Hakları, Kadınların Seçme Seçilme Hakkı, 1930 Belediye Seçimleri, David Williamson.

Participation of Turkish Women to the 1930 Municipal Elections and Its Reflections to an American Diplomat's Report

Abstract

The era comprising between the years 1923-1938 was a period that Modern Turkish Republic was rapidly reconstructed in all spheres. Undoubtedly, one of the most noteworthy developments of this era was the political rights that women gained. The first of these rights is the women's achieving right to vote and stand for election by participating in the 1930 Municipal Elections. These rights granted to women in the political field were discussed and negotiated in the press of the current period and in various channels, notably in the Parliament, and also this topic was carefully pursued by the representatives of the foreign embassies in Turkey. In this study, the historical developments in the women's rights from the Tanzimat Period to the 1930 Municipal elections are presented, within this scope, how this political achievement of 1930 was reflected in the report of the American diplomat David Williamson, 3rd secretary of Embassy, was scrutinized. It was seen in the report that it underestimated the participation of women in the 1930 elections and its impact on the next elections, and also it was also concluded that although the report includes the diplomat's personal views from time to time, it was prepared based on the press statements of the Turkish authorities and the information obtained from the interviews with them, and that it had the quality of a public opinion poll. The appreciations and comments of the diplomat in this report were examined as part of the archive sources, official sources, periodicals of that period and literature on the subject.

Keywords: Atatürk Era, Turkish Women Rights, Female Suffrage, 1930 Municipal Elections, David Williamson.

*Bu çalışma, 3th International Conference on Advanced Research in Social Sciences (11,14 March, 2021, Oxford-United Kingdom) adlı konferansta "Women Rights in Turkey: The Reflections of the 1930 Municipal Elections" başlığıyla sunulan özet şeklinde yayımlanmış metnin, yeni bulgu ve belgelerle kapsam ve içeriği genişletilmiş halidir.

**Dr. | Yüksek Kurum Uzmanı, Türk Tarih Kurumu | a.bedir34@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0443-4570 | DOI: 10.36484/liberal.1062279
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:108, Güz 2022, ss. 63-84.
Gönderim Tarihi: 24 Ocak 2022 | Kabul Tarihi: 23 Ekim 2022

Giriş

Osmanlı toplumunda kadın hakları konusunda yaşanan gelişmelerin nüvesi, imparatorluğun son yüzyılında gerçekleşen hukuk, eğitim, basın-yayın ve dernekleşme alanındaki faaliyetlerde görülür. Bu anlamda, Tanzimat döneminde kız rüştiyeleri (1858) ve kız öğretmen okullarının açılması (1870), Arazi Kanunnamesi (1858) kapsamında kız-erkek çocuklar için mirasın eşit paylaşılacağına dair yapılan düzenleme, Kanun-ı Esasi (1876) ile ilköğretimin erkek ve kız çocukları için zorunlu hale gelmesi, Nüfus Nizamnamesi (1881) kapsamında evlenme ve boşanmalarla ilgili düzenlemeler ve Meşrutiyet döneminde kadınların dergiler çıkartmaya, dernekler kurmaya başlaması kadın kimliğinin bireysel ve kamusal alandaki görünürlüğünün Osmanlı toplumundaki tarihsel kökenlerini oluşturmuştur. Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde bu alanlardaki hareketliliğin bir sonucu olarak kadın açısından gelişen sivil toplumsal örgütlenme faaliyetleri ve kamusal alanın inşası, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Mütareke yıllarının ardından Ulusal Bağımsızlık mücadelesi sırasında kadın kimliğinin giderek politik bir güç olarak ortaya çıkmasına evrilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve akabinde Milli Mücadele döneminde cephe gerisindeki etkinliği ile cephede, erkekle birlikte bağımsızlık mücadelesinin içinde bizzat yer alması, Türk kadınının sosyal hayatındaki rol değişimi ve siyasi bir figür olarak ön plana çıkması için önemli bir adımı oluşturmuş olmakla birlikte ilk kez siyasi haklarını elde etmesi, Cumhuriyet döneminde, 1930 Belediye Seçimleri'ne katılımıyla gerçekleşmiştir. Kadınların seçme seçilme hakkını kazanması, Türkiye'de, o dönem başta parlamento olmak üzere çeşitli mecralarda tartışılmış, dönemin yerli ve yabancı basınında da yankılanmıştır. Ayrıca bu konu, o tarihlerde Türkiye'de görev yapan Amerikan elçilik temsilcileri tarafından da ilgiyle takip edilmiştir.

Bu araştırmada ise kadının seçme-seçilme hakkının tanındığı 1930 Belediye Seçimleri'nin, Türkiye'de elçilik 3. kâtibi olarak görev yapan Amerikalı diplomat David Williamson'un raporuna nasıl yansdığı irdelenecektir. Çalışmada öncelikle, Türkiye'de kadın haklarının gelişimiyle ilgili kısa bir tarihçe verilecek, bu tarihsel bilgiler ışığında 1930 Belediye Seçimleri'nin, diplomatın raporunda, hangi konu başlıkları altında ele alındığı, nasıl tartışıldığı, literatür, arşiv kaynakları ve süreli yayınlarda konuyla ilgili haberler çerçevesinde irdelenecektir. Diplomatın konuya yaklaşımı, konuyla ilgili değerlendirme ve görüşleri, elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar üzerinde durulacaktır.

Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişimi

Cumhuriyet döneminde kadın hakları konusundaki gelişmelerin kökenleri, modernleşme çabaları ile birlikte kadının kamusal alandaki görünürlüğü, Tanzimat döneminde açılan eğitim kurumları ve basın aracılığı ile kadınların seslerini duyurduğu Tanzimat dönemindeki reformlara uzanır (Akşit, 2005). Bu dönemde 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kız ve erkek çocukların sıbyan mekteplerine devamı konusunda düzenlemeler yapılmış ve sonrasında da Kanun-i Esasi ile ilköğretimin cinsiyet eşitliği temelinde zorunlu hale gelişi gibi gelişmeler yaşanmıştır. Diğer taraftan İkinci Meşrutiyet döneminde kadın talepleri örgütlü bir hal almış (Çakır, 1996: 22), dönemin eğitim-öğretim kurumlarında tahsil gören kadınlar dergiler çıkartıp¹ dernekler kurmuşlardır. Ayrıca yardım kuruluşu niteliğindeki cemiyetlerin yanı sıra kadının toplumsal hayattaki statüsünü geliştirmeye yönelik Halide Edip (Adıvar) tarafından kurulan Teali-i Nisvan Cemiyeti ile Ulviye Mevlan tarafından kurulan Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti gibi derneklerin kurulduğu görülmektedir (Berkes, 1979: 437; Güzel, 1985: 861; Yüceer, 2008: 134; Özer, 2013: 134; Çakır 1997: 6-14).² Ancak tüm bu gelişmeler belirgin bir siyasal hak talebi düzeyine erişememiştir (Gökçimen, 2008: 12-16; Zihnioğlu, 2003: 56; Karaman, 1994: 417; Kaplan, 1998: 8; Yüceer, 2008: 131-151; Özer, 2013: 131-167; Doğramacı, 1989; Bolat, 2014: 27-50; Kurnaz, 1992).

Dünyada ve Türkiye’de cinsiyet ayrımı yapılmaksızın kadın erkek, çoluk çocuk tüm fertlerin bütün maddi ve manevi kaynaklarının seferber edilmesi anlayışının ortaya konduğu Birinci Dünya Savaşı’yla başlayan ve ardından Kurtuluş Savaşı ile de devam eden harp dönemlerinde hem cephe gerisinde hem bizzat cephede savaşan Türk kadınının etkinliği daha fazla gözle görünür bir hal almıştır. Milli Mücadele döneminde ulusal direniş için kurulan kadın cemiyetlerinden Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Sivas’ta teşkilatlanarak işgallere karşı İstanbul Hükümeti’ni üzerine düşen görevi yapması konusunda uyarılmış; Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelerin siyasi temsilcilerine de protesto telgrafları çekerek direniş faaliyetleri içinde yer almıştır. Üsteğmen Kara Fatma (Seher Erden), Onbaşı Halide Edip Adıvar,

1 Bazılarının sorumlularının kadın olduğu Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, kadınların toplumsal yaşamdaki varlığını konu edinen ve kadınlarla ilgili konuları ele alan *Terakki Gazetesi*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Alem-i Nisvan*, *İnsaniyet*, *Kadınlar Dünyası*, *Mürüvvet*, *Parça Bohçası Mecmuası*, *Ayine*, *Şükufeâr*, *Hanımlar Alemi*, *Kadınlık*, *Kadınlar Dünyası*, *Genç Kadın* gibi pek çok dergi yayımlanmıştır. Bu dönem aralığında yayımlanan dergiler için bkz. Baykal, 2021: 110-111; Çakır, 1996: 22-42). Dönem dergilerinde kadınların eğitim talepleri, kadın-erkek ilişkileri, eşitlik, özgürlük talepleri, dünyadaki kadın hareketi konusundaki gelişimlerin takibi, feminizmin ideoloji olarak ele alınmasıyla ilgili konular tartışılmıştır (Baykal, 2021: 111).

2 Eski ve yeni sosyal hareketler ve siyasetler ekseninde, tarihsel bağlamda Türkiye’de kadın hareketinin politikası için bkz. Sancar, 2011: 53-109).

Halime Çavuş, Tayyar Rahmiye, Binbaşı Ayşe ve daha pek çok kadın ise bizzat cepheye mücadele etmiş ve cepheye yiyecek, giyecek cephane taşıyarak Kurtuluş Savaşı'nda fiilen görev almışlardır (Şıvgın, 1999: 248-252; Erder, Unat, Kandiyoti ve Kıray, 1982: 12; Sarıçoban 2017: 1331-1346; Özdemir, 2011: 49-63; Uyaniker, 2009; Yazıcı, 2011: 245-264; Baykal, 1984: 108; Berktaş, 2004: 16).

Aydın kadınların siyasal hak arayışı ise, 1 Nisan 1923 tarihinde Meclisin seçim kararı alması ve seçim yasasında değişiklik öngörülmesi ile yeniden gündeme gelmiş ve Mecliste yasa tasarısı görüşülürken tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalardan, kadınların tasarının dışında bırakılması konusundaki görüşlerin varlığı, mecliste mevcut olan siyasi temsilcilerin çoğunlukla kadınlara siyasi hak verilmesine karşı çıktıkları net şekilde anlaşılmaktadır (Yüceer, 2008: 137; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 28, İçtima 17, 4. İnikat/ 3.4.1923, s. 326-329). Türk kadınının siyasal hak arayışı, dönemin basınında da bu arayışı destekler ya da eleştirel nitelikte yerini almıştır. Örneğin *Vakit* (17,18 Nisan 1923) gazetesi "Kadınları İntihap" başlıklı yazılarda 1923 seçimleri nedeniyle kadınlara seçme hakkının verilmesiyle ilgili tartışmalarda, kadınların Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi yıllarında göstermiş olduğu gayretleri de göz önünde bulundurarak kendilerine intihap hakkının verilmesini destekler bir duruş sergilemiştir. Dönemin mizah basınına temsilen *Karagöz* gazetesi ise, erken dönemlerde özellikle *Kadınlar Halk Fırkası*'nın kurulması sürecinde konuya eleştirel nitelikte olumsuz bir yaklaşım ortaya koyarken, daha sonraki yıllarda ise bu yaklaşımını değiştirmiştir. Diğer bir ifadeyle *Karagöz*, 1923 yılı çizimlerinde kadının siyasal yaşamdaki varlığına tepkili yaklaşırken, 1930 yılından sonra kadınların kazandıkları hakları karikatürlerinin gündemine almış ve kadın hakları konusunda yaşanan gelişmelere karşı pozitif bir tavır almıştır. (*Karagöz*, 25 Temmuz 1923; 30 Kasım 1929; 29 Eylül 1934; Aralık 1934; 25 Nisan 1935).

Cumhuriyetin ilanından hemen önce, 1923 yılının Haziran ayında, yurdun her köşesinde siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda doğrudan ya da dolaylı kadın mesaisinin gözle görünür bir hal alması, çeşitli alanlarda kadın mevcudiyetini kitlesel bir şekle dönüştürmüştür. Bunun bir neticesi olarak yurdun saadet ve istikbali için kadınların toplumsal olarak başat bir güç faktörü olduğuna vurgu yapan bir beyanname ile siyasal bir hüviyet kazanmıştır. Bu beyanname ile programında kadının sosyal, ekonomik ve özellikle de siyasi alanlarda haklarını inkişaf ettirmelerinin sağlanması amaçlanan ve Nezih Muhittin başkanlığında, Nimet Remide, Latife Bekir, Matlube Ömer, Saniye Hanım, Nesime İbrahim ve Şukufe Nihal gibi kadınların öncülüğünde

teşkilatlanan *Kadınlar Halk Fırkası*³ adlı bir siyasi oluşum ortaya çıkmıştır. Ancak 1923 Nisan seçimlerinde kadınlara seçme hakkının verilmesi hususunda Meclis'te yaşanan büyük tartışmalar neticesinde bu siyasi parti girişimine izin verilmemiş ve yerine kadınlara cemiyet kurmaları yönünde teklifte bulunulmuştur (Toprak, 1988: 30-31).

Fırkanın kurulmasına izin verilmeyince, Nezihe Muhittin başkanlığında 1924 yılı Şubat ayında, kadınların aktif biçimde sosyal hayatın içinde yer almasını sağlamak ve yeni rejimi benimsetmek gibi hedefleri gerçekleştirmek üzere *Türk Kadınlar Birliği* kurulmuştur. Birlik, kadınlara siyasi haklar tanınması konusunda faaliyet göstermiştir. Birliğin 1924-1927 yılları arasındaki bu faaliyetleri, kadının siyasal haklarını elde etmesinde önemli bir basamak olmuştur (Zihnioğlu, 2003: 208). 1926'da Medeni Kanun ile Türk kadını erkekle eşit sosyal haklara sahip olmuştur (Daver, 1968: 116-117). 1927 yılına gelindiğinde Birlik, bir kongre düzenlemiş ve kadınların siyasi haklarını kazanmaları için ön şart aranmaksızın mücadele edileceğini beyan eden bir maddeyi tüzüğüne eklemiştir (Zihnioğlu, 2003: 244). Çağdaşlarına göre geç başlayan bir hareket olsa da önemli kazanımlarına ve başarılarına rağmen Birlik, varlığına gerek duyulmadığı gerekçesiyle 1935 yılında kapatılmış ve böylece Türkiye'de kadın hareketinin ilk dalgasının sona ermiştir (Leake, 2012: 1-6; Libal, 2008: 35). Birliğin kapatılma gerekçesi, *The New York Times*'in (29 Nisan 1935), *Turkish Women Curbed Organization to be Dissolved Because Only One Party is Permitted* başlıklı haberinde, *Türk Kadınlar Birliği'nin, Türk kadınının erkekle eşit siyasi haklara sahip olması gerekçesiyle varlığına ihtiyaç kalmadığından kapatıldığı ve bu adımın Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan başka Türkiye'de herhangi bir siyasi teşkilatlanmaya istek duyulmamasıyla uyumlu bir adım olduğu* şeklinde yer almıştır. Neticede, Tanzimat'la başlayan kadınların siyasi hayata dâhil olmaları da dahil pek çok alanda hak arayış mücadeleleri yer yer sınırlı düzeyde başarıya ulaşmıştır. Fakat kadınların seçme ve seçilme hakkının elde edilmesi gibi siyasi arenada bütünüyle faaliyet göstermeleri, yasal anlamda karşılık bulmaması nedeniyle 1930'a kadar kesinlik kazanmamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra her alanda inkılâplar hızla devam ederken bizzat Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ile 1930 seçimlerinde ilk kez uygulanacak olan 3.4.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu (Resmî Gazete,

3 Fırkanın kurucu ve yönetici kadrosundaki isimler şunlardı: Başkanlığında Nezihe Muhiddin, İkinci Başkan Nimet Rumeyde (Remide), Genel Sekreterliğinde Şükufe Nihal, Saymanlığında Latife Bekir, Muhasebesinde Seniyye İzzeddin, Sekreterliğinde Muhsine Salih, Veznedarı Matlube Ömer. Tuğrul Bedri, Zeliha Ziya, Nesime İbrahim, Faize Emrullah ise kurucu üyeler idi (Zihnioğlu, 2003: 130; Balcı ve Tuzak, 2017: 46). Fırkanın kuruluş maksadıyla ilgili *Zümrüdüanka* gazetesinin muhabiri, *Kadınlar Halk Fırkası'nın neden tesis edildiğini öğrenmek üzere, İkinci Başkan Nimet Remide ile bir görüşme yapar. Nimet Hanım, Fırkanın kuruluş amacının erkekler ile mücadele olduğunu, şimdiye kadar gizli mücadele edildiğini bundan sonra aşikâr mücadele edileceğini söyler (Zümrüdüanka, 21 Haziran 1339/1923).*

14 Nisan 1930) Meclis'te görüşülmeye başlanmış, İçişleri Bakanı ve Muğla milletvekili olan Şükrü Kaya tarafından açıklanarak, Kanununun 23 ve 24. Maddeleri ile Türk kadınının da bu kanunla birlikte belediye umurunda vazifelendirildiği (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 17, İçtima 3, 37. İnikat /20.3.1930, s. 24, 68) ve yakın tarihte Meclis'te de yer alacağı belirtilmiştir. Kanunun görüşülmesini müteakiben *Cumhuriyet* gazetesi, 1930'larda Türkiye'de kadının siyasi hakları kazanmasıyla Türk toplumunun maddi ve manevi olarak yükseldiğini ifadelerine yer vermiştir (*Cumhuriyet*, 4 Nisan 1930; *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1930). Neticede söz konusu kanun ile Türk kadını 1930 Belediye Seçimleri ile birlikte siyasal haklarına ulaşmıştır. Bu gelişmeyi, dönemin Amerikan diplomatı David Williamson da takip ederek Amerikan Dışişleri'ne gönderdiği raporunda bu konuyu aktarmıştır. Diplomatın raporunda aktardığı hususlar şu şekildedir:

- 1930'da kadınlara oy hakkı tanıyan yasanın, 1930 Belediye Seçimleri ve sonrasında geçerli ve pratiğe dökülmesi halinde kadınların seçimlere katılımının etkisi,
- Siyasi yaşamdan uzak olan Türk kadınının seçme seçilme hakkını doğru bir şekilde kullanıp kullanamayacağı,
- Türk kadınının 1930 Seçimlerinde, belediye meclislerine girebilmeleri, sonrasında Parlamento seçimlerine katılımlarının zaman alabileceği,
- 1930 yılına kadar kadınların Türkiye'de hükümet faaliyetlerinde kayda değer bir role sahip olup olmadığı,
- Türk kadınının Cumhuriyetin ilanından sonra oldukça ilerleme kaydetmesine rağmen, toplumsal hayattaki statülerinin Batı'daki çağdaşlarına göre geride olduğu.

Yukarıda belirtilen hususlar, bu çalışmanın da bulgularını oluşturacak, rapordan elde edilen veriler, konuyla ilgili literatür, arşiv kaynakları ve süreli yayınlarda çıkan yazı ve haberler eşliğinde tartışılarak elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

Türk Kadınının 1930 Belediye Seçimlerine Katılımının Bir Amerikan Diplomat Raporuna Yansımaları

19. yüzyılda kadın hakları ve örgütlenmesi konusunda başlayan hareketlilik ve gelişmeler Cumhuriyet döneminde de devam etmiş; kadın hareketinin ve kadınların siyasi hayata katılımı noktasında bazı gelişmelerle somut adımlara dönüşmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında, siyasi anlamda kadın hareketinin teşkilatlanması bakımından *Kadınlar Halk Fırkası*'nın kurulmuş olması önemli bir gelişmedir; ancak fırka düzeyinde varlığını sürdüremeyen bu oluşum

sonra *Türk Kadınlar Birliği*'ne dönüşmüştür. Birliğin faaliyetleri, kadınların siyasi hakları elde edebilmesine katkı sağlamıştır. 1926'da Medeni Kanun ile sosyal hayatta eşit haklara sahip olan kadınlar, 1930 Belediye Seçimleri ile siyasi haklarına ilk kez kavuşmuş, 1933'te muhtarlık, 1934'te milletvekili seçme-seçilme hakkını elde etmiştir. Kadınların ilk kez siyasi haklarına kavuştuğu 1930 Belediye Seçimleri'ne katılımı, o dönemde Türkiye'de bulunan Amerikan elçiliğinde görev yapan Amerikalı diplomatı David Williamson'ın⁴ da gündemine girmiş ve diplomat bu konuyla ilgili bir rapor hazırlamıştır.

Türk kadınına, 1930 yılında belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı tanıyan yasanın etkisini kaleme alan Williamson raporunu, bizzat yasanın çıkarıldığı ülkede (Türkiye'de) bulunduğu sırada ve konuyla ilgili gelişme ve tartışmaların sığacağı sığacağına yaşandığı bir tarihte, 3 Haziran 1930'da İstanbul'da kayda alarak Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na iletmiştir. Raporunda, seçme-seçilme hakkını kazanan, 1930 Belediye Seçimleri'nde ilk defa oy kullanacak olan Türk kadınının ulusal seçimler ve gelecek yıllardaki seçimler üzerindeki etkisi, ilk defa oy kullanacak olan kadınların intihap hakkını doğru kullanıp kullanamayacakları, kadınların bu siyasi hak ve ayrıcalıklara kendilerinin talep olup olmadığı, hükümet faaliyetlerinde oynadıkları rol, Türk kadınının sosyal statüsünün Batı medeniyeti kadınına göre hangi konumda olduğu gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Diplomat, raporunda, öncelikle 1930 seçimlerinde kadınlara oy kullanma hakkı veren yasanın bundan sonra tüm seçimlerde geçerli ve uygulanır olması durumunda, Türkiye'deki kadınların ulusal seçimler üzerinde etkisi olup olmayacağına dair yorumunu paylaşmıştır. Raporunda, *iki turlu milletvekili seçim sistemi altında, Halk Fırkasının, milletvekillerinin adaylığı ve seçmenler üzerinde uyguladığı kontrol ile kadın seçmenlerin eklenmesinin, insanların yasama organlarının üyeleri için doğrudan oy kullanabildikleri bir ülkede beklendiği kadar etkili olamayabileceği* (NARA, Roll 1, File 867.0131/2-1046) ifade edilmiştir. Raporundan anlaşıldığı üzere diplomat da *1931 yılına kadar gerçekleşeceği öngörülen ve kadın seçmenlerin muhtemelen katılacağı tek dereceli milletvekili seçimlerinde bile, adayların Türkiye'nin tek teşkilatlı siyasi grubu olan Halk Fırkası tarafından seçilmesinden dolayı bunun daha öncekinden çok farklı bir anlamı olmayacağı kanaati mevcuttur* (NARA, Roll 1, File 867.0131/2-1046). Ancak 1930'da gerçekleşen Belediye Seçimleri tek dereceli seçim sistemiyle gerçekleşmiş ve bu seçimde ilk defa kadınlar oy kullanmıştır. Bu seçimlerin bir özelliği de ilk çok partili seçim olmasıdır. Seçimlere Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) yanı sıra Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) da katılmıştır (Yetkin, 2004; 166; Kartal,

4 David Williamson, 1930 tarihinde Amerika'nın Türkiye'de görev yapan elçilik (3.) kâtibidir.

2016: 185). Belediye seçimlerinde, illerde, hem CHF hem de SCF'den aday gösterilen kadınların sayısı fazla olmamakla birlikte değişkenlik göstermektedir.⁵

Raporda, yeni kurulacak olan SCF'nin seçim sürecindeki muhtemel etkisi göz ardı edilmiş ve raporda bu partiden hiç söz edilmemiştir. Bu durum raporun, 12 Ağustos 1930'da kurulan SCF'nin kuruluş tarihinden birkaç ay önce yazılmış olmasıyla açıklanabilir. Ancak raporun yazıldığı 30 Haziran 1930 tarihinde, yeni bir partinin kuruluş sürecinde olduğu, örgütlenme faaliyetlerine başlamış olması, seçimlere hazırlık gibi gelişmeler ve hareketliliğin rapora yansımamış olması ilginçtir. SCF'nin isminin 1930 Belediye Seçimleri'ni değerlendiren bu raporda geçmemesi dikkate değer olmakla birlikte, Williamson'ın, Fırkanın seçimlere yansiyacak olası etkisini görmezden gelip kadınların bu partinin çatısı altında da teşkilatlandıkları gerçeğinin üstünü örttüğü görülmektedir. Hâlbuki Fethi Okyar'ın bizzat kendisi, siyasi teşkilatlanma açısından yeni partinin, çok partili sistemde yerini aldığını vurgulamaktadır; Okyar, o dönem için Halk Partisi'nin daha yerleşik bir teşkilat yapısının olduğunu, ancak Halk Partisi'nin, Türkiye'nin tek teşkilatlı siyasi partisi olmadığını ifade etmiştir. Serbest Fırka'ya da gerekli maddi destek sağlanarak bu partinin teşkilatlanması bizzat Gazi Mustafa Kemal tarafından desteklenmiştir (Okyar, 1980: 398-402). Ancak bir süre sonra Serbest Fırka ve Halk Fırkası arasında yaşanan gerginlikler SCF'nin 1930 Belediye Seçimleri'ne katılımıyla artmış ve zirveye çıkmıştır. *Cumhuriyet* (7 Eylül 1930: 2) gazetesinde, seçim öncesinde her iki fırkanın listeleri ilan edilmeden evvel çıkan haber de gerginliği göstermektedir: SCF kurulduktan sonra Kadınlar Birliği eski Başkanı Nezihe Muhittin ve bazı isimlerle birlikte, üyelikleri kabul edilen kadınlar yanında SCF'de kadın adayların sayılarının diğer adaylarla yarı yarıya olacağı şayiaları üzerine, CHF de Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir'le birlikte bazı kadın adayların üyeliklerini kabul etmiştir.

Belediye seçimlerinin sonucunda, Serbest Fırka'nın seçim bölgelerinde elde etmiş olduğu başarı küçümsenmeyecek orandadır⁶ ve partinin programında kadınlara siyasi haklarıyla ilgili madde ve seçimlerde kadınların etkisi göz ardı edilmemelidir (Yetkin, 2004: 267; Kaplan, 1998: 191-200; Kartal, 2016: 165-197). Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Katipliğinin 1930 tarihli yazısı da kadınların etkili olduğu Serbest Fırka'nın seçim bölgelerinde elde ettiği başarıyı destekler niteliktedir. Yazıda, 1930 Belediye Seçimleri'nde Cumhuriyet Halk Fırkası aleyhine sonuçlanan illerin listesi mevcuttur. Listede Aydın, Edirne, Silifke, İzmir, Manisa, Samsun, Amasya, Balıkesir, Kırklareli

5 Partilerin iller için belirlediği kadın aday sayıları için bkz. (Yetkin, 2004: 260).

6 Yetkin, (2004: 260) *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı Serbest Cumhuriyet Partisi Olayı* adlı eserinde Partilerin iller için belirlediği kadın aday sayılarını detaylı olarak sunmaktadır.

illerinin hangi kaza ve nahiyelerinde seçimlerin CHF'nin aleyhinde sonuçlandığı belirtilmiştir (CA, 490-1-0-0/286-1146-1, 2). Bu sonuçlar, kadınların SCF bünyesinde, 1930 Belediye Seçimleri'ne etkisini göstermekte ve raporda, en azından yeni bir fırkanın kurulacağı ve seçimlere olumlu ya da olumsuz yansımaları olabileceğinden bahsedilmesi gerektiğini düşündürmekte ya da neden raporda hiç bahsedilmediğini akıllara getirmektedir.

Yine raporda üzerinde durulan başka bir konu, Türkiye'de kadınların 1930'a kadar, siyasi hayattan uzak oldukları için bu hakkı doğru şekilde kullanıp kullanmayacakları hususudur. Bu anlamda diplomat tarafından, *1930'a gelinceye dek siyasal yaşamdan tamamen uzak tutulan Türk kadınlarının büyük çoğunluğunun intihap hakkını doğru şekilde kullanabilmeleri bakımından hazırlıksız olmalarının kadınların seçimler üzerindeki etkisini daha da azaltacağı* vurgulanmıştır (NARA, Roll 1, File 867.0131/2-1046). Williamson, raporunu Haziran 1930'da yazmış olmasına rağmen, 1930 yılına kadar kadınların siyasi arendan tamamen uzak olduklarını belirtmiş, o tarihten çok daha erken tarihlerde kurulan *Kadınlar Halk Fırkası*, *Türk Kadınlar Birliği* gibi oluşumlardan ve faaliyetlerinden hiç bahsetmemiştir. Sadece feminist hareketlilik konusunda üstü örtük şekilde, diplomat, *Türkiye'deki feminist hareketin mevcut hükümet eliyle ve beş yıla yakın bir zaman önce bu hareketin girişimciliğini yapan Ruşen Eşref Bey'in yönlendirdiği taraftarlardan oluşan küçük bir grup tarafından teşvik edildiği*'ne dair izleniminden bahsetmektedir (NARA, Roll 1, File 867.0131/2-1046). Halbuki Türkiye'de kadın hareketi ve siyasi alanda örgütlenme faaliyetleri diplomatın bahsettiği tarihten daha erken bir tarihte başlamıştır.

Şöyle ki, kadın hareketi bağlamında, Cumhuriyetin kuruluş aşamasında, Türk kadınının siyasi alanda varoluş mücadelesi ve bu mücadelenin temsiliyet anlamında somut bir adıma dönüşmesi, 1923 yılı Haziran ayında kurulan *Kadınlar Halk Fırkası* ile başlamıştır. Fırka, kadınların sosyal haklar yanında, siyasal alanda etken ve aktif şekilde iradesini sergileyebilen bir özne olarak siyasi haklar konusunda da erkeklerle eşit haklara sahip olmasını hedeflemiştir. Ancak henüz Cumhuriyetin kurulmamış olması, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin⁷ teşkilatlanma aşamasında olması, yeni bir partinin kurulması için uygun şartların ve zeminin oluşmaması (Çakır, 1991: 137-139; Yurdsever Ateş, 2009: 458) ve cinsiyetçi, kadın hakları konusundaki toplumdaki yerleşik peşin hükümler (Zihnioğlu, 2003:121-122) gibi nedenlerden dolayı Fırka, 7 Şubat 1924'te *Türk Kadınlar Birliği*'ne dönüşmüştür.

7 Celal Sahir, kadın-erkek eşitliğini desteklediğini; ancak Kadınlar Halk Fırkası isimlendirmesini anlayamadığını, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında tek bir siyasi fırka olduğunu, bu heyetin yakın zamanda Halk Fırkası hazırlıkları içinde olduğunu belirtmiştir. Fırkanın adında "kadın" ifadesi yer alsaydı da "Halk Fırkası" isminin başka bir siyasi teşekkülün adı olarak kullanılmasının doğru olmayacağı belirtilmiş ve kadınların cemiyet kurmaları önerilmiştir (Toprak, 1994: s. 8).

Birliğin nizamnamesi, Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşuna resmi olarak izin verilmeyince, hükümetin herhangi bir itirazı ile karşılaşılmayacak şekilde hazırlanmıştır (Balcı ve Tuzak, 2017: 47). Birliğin bu hamlesi, faaliyetlerine rahat bir şekilde devam edebilmek için bir tedbir olarak okunabilir. Birliğin 1925-1927 ve 1929-1930 yıllarındaki faaliyetleri, Belediye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle kadınların seçme-seçilme hakkına kavuşması yolunda önemli adımlar olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda 1925'te Birliğin, İstanbul'da boşalan mebusluk için kadın aday göstermesi, kadınların oy hakkına kavuşması ve kadının siyasal alanda temsili için önem taşımaktadır (Zihnioğlu, 2003: 157). 1927 yılında Birliğin faaliyetleri daha da hızlanmış; Nezihe Muhittin⁸ kadın-erkek eşitliğinin tam sağlanabilmesi için kadının siyasi ve içtimai hayatta da rol alması gerektiğini vurgulamıştır (*Cumhuriyet*, 19 Mart 1927: 1). Bu dönemde kadınların milletvekili adayı gösterilmesi yönünde Birlik tarafından ortaya konan girişimler oldukça yankı uyandırmıştır. Ancak Birliğin Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan aday gösterilmesi üzerine Sivas Milletvekili Şemsettin Bey ve Meclis Başkanı Kazım Özalp, kadının mebusluğunun önünde anayasal bir engel olduğuna dikkat çekmişler ve vekillerin Türk ve erkek olması şartını hatırlatmışlardır (Balcı ve Tuzak, 2017: 48).

Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği'nin yaşadığı olumsuz tecrübeler bakıldığında, 1930 öncesi dönemde, Türkiye'de kadın hareketinin önünün kesilmesinde, zaman zaman kesintiye uğramasında, yeni rejimin, bir taraftan kuruluş aşamasında ve kuruluşun doğal olarak getirdiği birtakım sorunlarla mücadele ediyor olmasının, bir taraftan da toplumsal hayatta yerleşik, eril tahakküm anlayışının bir yansıması olarak cinsiyetçi yaklaşımların etkilerinin olduğu söylenebilir.⁹ Yine bu tespitleri destekler mahiyette, Kadınlar Halk Fırkası'nın bağımsız bir siyasal kimlik olarak varlığını sürdürmemesi ve Birliğe dönüşümü konusunda, yeni partinin/Halk Fırkası'nın kurulması öncesinde yeni rejimin zaman ve muhteva bakımından kadınların ulusal düzeyde temsiliyetine izin veremediği ve siyasal girişimlerinin bastırıldığı yönünde görüşler de mevcuttur (Baykal, 2021:114). Türkiye'de kadın hareketinin gelişiminde yaşanan sorunlara ve bazen suskunluk dönemlerine rağmen, politik hak talebi konusundaki kadınların fırka ve birlik deneyimleri

8 25 Mart 1927'de Türk Kadınlar Birliği Kongresi'nde, Muhiddin'in, kadınlar adına radikal politikaları benimsediği gerekçesiyle Birlik arasında anlaşmazlıkların çıktığı, kadınların haklarını kazanımları için aşırı olmayan politikalar izlenerek, acele edilmemesi gerektiği kararına varılmış, bir süre sonra olağanüstü kongre toplanarak ılımlı politikalar takip eden Latife Bekir Başkanlığa getirilmiştir (Zihnioğlu, 2003: 206; Balcı ve Tuzak, 2017: 48).

9 Zihnioğlu (2003: 121-122), 1930 öncesi dönemde Türkiye'de kadın hareketinin önünün kesilmesinde, mevcut konjonktürün uygun olmamasının ve cinsiyetçi yaklaşımların etken olduğunu belirtir. Toprak (1994: 10) ise 1930 öncesi dönemde, dünyada kadın hareketinin hız kesmesini, kadının ideal pozisyonunun, ev kadını olduğunu düşünen Nasyonal Sosyalist hareketlerin feminist hareketlere darbe indirdiğiyle ilişkili açıklar.

konusundaki bu mücadelelerinin, netice itibarıyla siyasal haklarını elde etmelerinde gelinen noktaya katkı sağladığı göz ardı edilmemelidir.

1930'lu yılların ortalarında ise, Batılı demokratik ülkelerde gündemi, barış meselesi meşgul ederken; Almanya ve İtalya örneğinde olduğu gibi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan pozisyonlarından memnun olmayan, mevcut durumlarını yenilemek isteyen, bu nedenle de yayılımcı amaçlara yönelen iktidarların gündemini ise emperyal siyaset belirlemektedir. Yayılımcı siyaseti takip eden bu iktidarların feminist hareketleri sınırlandırıcı faaliyetlerde bulunması, kadın hareketinin ve kadının siyasi taleplerinin daha da güçlenmesine neden olur. İki cihan harbi arasında, demokrasinin dünyada zarar görmesi, silahlanma yarışı ve İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde oluşan şartlar, kadını siyasi alanın içine iter (Toprak, 1994: 10). 1930 sonrası dönemde, özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesinde oluşan bu şartların da etkisiyle, dünyada esen totaliter siyasi yönetimlerden kendisini ayırmak için kadın hareketi konusunda yaşanan gelişmeleri, *imaj siyasetinin* bir parçası olarak, yeni rejimin Türkiye'de kadınlara yüklediği siyasi misyon açısından araçsallaştırma bağlamında değerlendiren yaklaşımlar da söz konusudur (Baykal, 2021: 116, 127). Yüzünü Batılı demokrasilere çeviren, muasır medeniyetler seviyesine çıkmayı hedefleyen, modernleşen Türkiye açısından da kadınların politik hak taleplerinin kazanılması konusunda yaşanan durum benzerdir. 1930 yılına gelindiğinde Belediye Seçimleri'nde oy kullanma hakkı tanıyan yasayla birlikte Türk kadını da seçme ve seçilme hakkına kavuşacaktır.

Türkiye'de kadınların, 1930'a kadar siyasi hayattan uzak oldukları için elde ettikleri bu hakkı, doğru şekilde kullanıp kullanmayacakları konusuna ilaveten Williamson raporunda, Türk kadınının siyasal hakları kazanım için hazırlıklı olup olmadıkları konusuna da yer vermektedir. Raporda, İçişleri Bakanı (Şükrü Kaya), Dışişleri Bakanı ve diğer üst düzey yetkililer tarafından, kendisini doğrulayan açıklamaların yapıldığından bahsetmektedir. Diplomat, Şükrü Kaya ile bu konuda yaptığı görüşmede, kendisine kadınların bu ayrıcalıklara istekli ya da hazırlıklı olup olmadıklarını sorduğunu, buna cevaben Şükrü Kaya'nın da *Onlar [kadınlar] öyle olsun ya da olmasın, geniş toplumsal değişimleri başaran devrimin, kimseyi yarı yolda bırakmadan, aksine kadınlara da erkeklere olduğu kadar ulusal siyaset içerisinde ortam açarak makul hedefinde devam etme zorunluluğunu* dile getirdiğini aktarmaktadır. Yine rapora göre Kaya'nın, *kadınlara sorumluluk verilmedikçe onların asla bu sorumluluğu hakkıyla kullanamayacaklarını* belirttiği ifade edilmektedir (NARA, Roll 1, File 867.0131/2-1046). Williamson'ın raporda, Kaya'ya atıfla, *kadınlara sorumluluk verilmedikçe onların asla bu sorumluluğu hakkıyla kullanamayacakları* ifadesi, diplomatın seçme-seçilme hakkının devlet eliyle Türk kadınına verilen

bir hak olduğu düşüncesini referans verdiğini göstermektedir. Ancak konuyla ilgili Şükrü Kaya, Belediye Kanunu'nun görüşüldüğü meclis oturumunda, Türk kadınının her alanda zaten eşit olan haklarını, belediye işlerinde de tam olarak kullanma hakkına sahip olması gerektiğini, tarihin her döneminde erkeğiyle birlikte her türlü fedakarlık göstererek vatan ve milleti için bütün eziyetlere ve acılara katlanan Türk kadının belediye umurunda da tıpkı ev işlerinde olduğu gibi yerini alacağı (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 17, İçtima 3, 37. İnikat /20.3.1930, s. 24) şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Kaya'nın bu açıklamalarında da anlaşılacağı üzere Türk kadınının tarihin her döneminde ve ulusal bağımsızlık mücadelesinde göstermiş olduğu feragat ve fedakârlık, özellikle Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin tesisinde sahip olduğu rol, kendi siyasi haklarını elde etmesinde ve eşit vatandaş statüsü kazanmasında tayin edici bir etkiye sahiptir. Kadının siyasi haklarını kazanması konusunda Kaya'nın açıklamalarının, *Kadınlar Halk Fırkası*'nın kurulması ve *Türk Kadınlar Birliği*'nin kadınların milletvekili adayı gösterilmesi yönündeki girişimlerinin sonuçsuz kalması, başka bir ifadeyle 1930 öncesindeki, kadın hareketinin siyasi temsiliyet noktasındaki girişimlerine karşı, genelleyici bir hüküm olarak değilse bile Şemsettin Bey ve Kazım Bey'in açıklamaları hatırlandığında, yönetici elitin bakış açısındaki değişimi göstermesi bakımından önemlidir.

Diplomatın raporunda üzerinde durduğu bir diğer mesele de Türkiye'de 1930 Belediye Seçimleri'nde, kadınların *belediye meclislerine ya da Büyük Millet Meclisi'ne seçilmelerinin zaman alacağı* iddiasıdır (NARA, Roll 1, File 867.0131/2-1046). Raporda, belediye meclislerine kadınların seçilmesinin biraz zaman alacağı belirtilmiş olmasına rağmen 1930 seçimlerinde azımsanamayacak sayıda kadın, bu meclislere girebilmiştir. Örneğin; CHF'den Seniye İsmail (Beykoz), 2050 oy, seçim bölgesinde %34'lük bir oy oranı, İstanbul genelinde ise %16'lık bir oy oranıyla seçimi kazanmıştır. CHF'den Latife Bekir Beyoğlu'nda 8445 oyla, seçim bölgesinde %66, İstanbul genelinde ise %17'lik bir oy oranı ile seçimi kazanmıştır. Beyoğlu'nda CHF'den Nakiye Hanım 6283 oyla, seçim bölgesinde %72, İstanbul genelinde ise %49'luk bir oy oranıyla seçimi kazanmıştır. Yine Beyoğlu'nda CHF'den Ayşe Remzi Hanım 5967 oyla, seçim bölgesinde %68, İstanbul genelinde ise %47'lik bir oranla seçimi kazanan kadın adaylar arasındadır. Yine Eminönü'nde Refika Hulusi Behçet ve Rana Sani Yaver gibi isimler CHF aday listesinde yer alan isimlerdir. İstanbul genelinde SCF Sarıyer bölgesinde en fazla oy oranına sahipken Adalar bölgesinde en az oy oranına sahiptir¹⁰. Suat Derviş ve Nezihe Muhittin ise SCF

¹⁰ Kartal'ın seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Fırkadan kazanan kadın adayların İstanbul bölgesi sonuçlarıyla ilgili verdiği veriler o dönemde Cumhuriyet gazetesinin 19, 20 Ekim 1930 tarihli nüshalarında yer almıştır.

aday listesinde yer alan isimlerdir. CHF'den İzmir'de Hasan Nalan ve Benal Nevzat belediye meclisine giren kadın adaylardır. (Kartal, 2016: 190-191).

Yine 1934 seçimlerinde kadınların seçimlere katılım durumuyla ilgili 27.10.1934 tarihli Dahiliye Vekaleti'nin Başvekalet Yüksek Makamı'na hitaben yaptığı yazışmada, seçim sonuçlarını gösterir cetvel (1934 tarihli Belediye Seçiminde illerde oy hakkı olanlar ve bu hakkı kullananların listesi) ve ekli yazıda, Eylül ve Ekim'de yapılmış Belediye seçiminin tamamlandığı, 519 sayılı Belediye Kanunu'na göre seçme hakkına sahip 1765404 kişiden 1059758 kişinin oy kullandığı, seçime katılma oranının dört sene önceki seçimlere oranla dört kat daha fazla olduğu belirtilmiştir. Yine aynı yazışmada bu oranın Ankara, İstanbul, İzmir, Adana gibi şehirlerin belediyelerinde dört katına çıktığı ve oy kullananların yarısının kadın olduğu ifade edilmiştir (CA, 30-10-0-0/82-538-1,2,3,4,5). Bu yazışmadan da anlaşılacağı üzere 1930 Belediye Seçimlerinde kadınların seçimlere katılma, intihap hakkını doğru kullanabilme durumları ve 1930 ve sonrasındaki seçimler üzerindeki etkisi açıkça görülebilmektedir. Yine 8 Şubat 1935 yılında yapılan seçimlerde, İstanbul, İzmir, Ankara gibi Türkiye'nin üç büyük şehrinde, seçimlere katılım oranı %80 idi ve bu oranın %48'ini kadınlar oluşturmaktaydı (*Cumhuriyet*, 8 Şubat 1935; *Son Posta*, 8, 9 Şubat 1935; Sezer, 1998: 895-896). Bu katılım oranının yüksekliği de kadınların siyasi haklarını kullanmakta ve seçimlere katılmaktaki ilgisini göstermesi açısından önemlidir (Sezer, 1998: 896). Dolayısıyla diplomatın bu konudaki öngörüsü, hem 1930, 1934 ve 1935 seçim sonuçlarına baktığında pratikle tam anlamıyla örtüşmemektedir. Çünkü rapora göre 1930 yılına kadar Türkiye'de siyasi hayata katılım sağlamayan kadınların böylesi yeni bir durum karşısında bu haklarını doğru şekilde kullanamayacakları ve bu durumun devamlılığının sağlanamayacağı öngörülmüştür. Diplomatın bu yorumu, yukarıda ifade edildiği üzere Türkiye'de siyasal alanda kadın haklarının bir talepten ziyade devlet tarafından kendilerine sunulan bir hak olarak, üstenci bir yaklaşımla devlet feminizmi (White, 2003) olarak algılanmasının bir izdüşümü olarak değerlendirilebilir. Bu konuyla ilgili *The New York Times*'da (15 Ocak 1933) *Advance of Women in Turkey Has Been Rapid Under Kemal* başlıklı haberde, *feminist hareketin, Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan önce başladığı, devlet desteğinden mahrum olduğu için [Mustafa] Kemal'in rejiminden önce, çok az gelişme kaydettiği* belirtilmiştir. Haber, diplomatın değerlendirmesini, devlet feminizmi noktasında desteklese de kadın hareketinin, Cumhuriyetin kuruluşundan önce başladığı noktasında diplomatın raporundan farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Neticede 1930, 1934 ve 1935 seçim sonuçları, Williamson'un 1930 yılına gelinceye kadar siyasal yaşamdan uzak olan kadınların 1930 Belediye Seçimlerine iştiraki, bundan sonraki seçimlere

katılımının sürdürülebilirliği ve katılımın devamı halinde bu durumun seçim üzerindeki etkisi konusundaki iddiasında yanıldığını göstermektedir.

1930'lu yıllarda Türkiye'de yaşanan gelişmelerle ilgili *The New York Times*'de özellikle, 1930'da kadınların seçimlere katılımının gelecekteki etkisinin Amerikan basınında yankısını göstermesi açısından ve 1934'te kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesinin kadın hakları açısından önemli olduğunun dile getirildiği haberler ve yazılar dikkate değerdir. J. W. Kernick, *Women in Turkey Make Big Advance, Granting of Full Civil Equality with Men Long Indicated by Kemal's Policy* başlıklı yazısında, *Büyük Millet Meclisi'nin oybirliği ile, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. ve 11. maddeleri, kadınların yasama seçimlerinde oy kullanmalarına ve milletvekili olmalarına olanak sağlayacak şekilde değiştirildiği, daha önce 18 yaşından büyük erkeklerin oy kullanabildiği seçimlerde artık oy kullanma hakkının 21 yaşa kadınları da erkeklerle birlikte kullanılacak şekilde revize edildiği* ifade edilmiştir (*The New York Times*, 16 Aralık 1934). Yine aynı yazıda "Türk kadınının Türk erkeğiyle tamamen eşit medeni ve siyasi haklara sahip olduğu ve bu adımın sadece Türk devrimi açısından değil Asya devrimi açısından da önemli bir adım olduğu" vurgulanmıştır. Kernick'in bu ifadeleri de Williamson'un siyasi, sosyal haklarını kazanan Türk kadınıyla ilgili raporunda belirttiği hususların, 1934 tarihinde milletvekili seçimlerinde seçme-seçilme hakkına kavuşan Türk kadınının Amerikan basınındaki yankılarıyla ters düştüğünü ve diplomatın görüşlerinin erkenden yapılmış bir değerlendirme olduğunu göstermektedir. *The New York Times*'in (18 Mart 1930), *Turks Plan to Give Women Right to Hold Public Office* başlıklı haberi de 1930 yılı belediye meclislerine üye olan Türk kadınının bu hakkı elde etmesinin önemini, Williamson'ın hafife aldığını göstermektedir. Haberde, *belediye meclislerine seçilme hakkına kavuşan Türk kadınının bu hakkının, kadının seçme-seçilme hakkını kazanacak şekilde Türk Parlamentosunda görüşüleceği ve bu maddeyle Türk Anayasasının Türk vatandaşları arasında bütün eşitsizlikleri kaldırarak kadınlara eşit haklar vereceği şeklinde yorumlanabilecektir* denilmekte ve gelişmelerin Türk demokrasisinde kalıcı bir tesiri olacağı beklenmektedir.

Williamson'ın raporunda üzerinde durduğu başka bir konu ise kadınların o döneme kadar hükümet faaliyetlerinde oynadığı rolün kayda değer bir nitelikte olmadığıdır. Diplomat, *her ne kadar ilki Halk Partisi'nin bir üyesi olarak kaydedilen Nakiye Hanım olmak üzere iki kadın hâkimin atamasının yapıldığına vurgu yapsa da diğer yandan da şimdiye kadar hükümetin Ankara'daki sorumlu makamlardan herhangi birinde bir kadının bulunmadığını* da raporunda belirtmektedir. *Modern Türkiye'nin büyümesinde kadınların daha çok öğretmenler, okul ve lise idarecileri olarak en etkin rolleri oynadıklarına dikkat çekmektedir. Bu öğretmenlerin ise genellikle normal okullardan mezun olduklarını ve kadınların yavaş*

*yavaş ve henüz küçük ölçekte olsa da hemşirelik yapmaya başladıkları bilgisini paylaşmaktadır (NARA, Roll 1, File 867.0131/2-1046). Raporda, kadınların kamusal alandaki rollerinin siyasi çarkları çevirmek ve devlet işlerinde vazife almak ya da vazifelendirilmekten ziyade yeni kurulan Cumhuriyetin evlatlarını doğurtacak hemşirelik ya da yetiştirecek öğretmenlik gibi meslekler üzerinden ifa edildiği izlenimi verilmiştir. Ancak her ne kadar kadınların görünürlükleri beklenen düzeyde değilse bile bu dönemde Türkiye’de yaşanan gelişmeler de göz ardı edilmemelidir. Kartal (2016: 170) çalışmasında, Valilik, Belediye, Defterdarlık, Adliye, Vakıflar, Ticaret Odası ve İdaresi gibi resmi dairelerde ve diğer kesimlerde istihdam edilen kadın sayılarını sunmaktadır. Yine bu konuda Türkiye’deki gelişmeleri dönemin Amerikan basını da yakından takip etmiştir. *The New York Times*, Atatürk dönemindeki -siyasi hakları da içerecek şekilde hayatın her alanında- kadın haklarında yaşanan gelişmeleri sıklıkla gündemine almıştır. Diplomatın, Türkiye’de kadınların sınırlı alanlarda meslek icra ettiği konusundaki görüşü, raporun yazıldığı tarihten önce ve sonraki dönemde *The New York Times*’da yer alan haberlerle de çelişmektedir. Örneğin; *The New York Times* (16 Aralık 1934) tarihli yazıda, *on bir yıl kadar kısa bir süre içinde Mustafa Kemal Atatürk’ün gayretleriyle Türk kadınının aktif bir şekilde cemiyet hayatının bir parçası olduğu ve kamu işlerinde aktif şekilde yer aldığı* ifade edilmiştir. Yine *The New York Times*’ın 1925-1934 yılları arasında çeşitli gazete haberlerinde, kadınların kamusal alanda ve hizmet sektöründe; belediye başkanı, doktor, avukat, hâkim, bankacı, işletmeci, sekreter, kuaförlük gibi mesleklerle meşgul olduklarından ve Avrupa ve Amerika’daki hemcinsleriyle eşitlenmiş olduklarından bahsedilmiştir (*The New York Times*, 20 Aralık 1925; *The New York Times*, 15 Ocak 1933; *The New York Times*, 16 Aralık 1934).*

Son olarak raporda, *Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Türk kadınları tarafından tartışmasız bir şekilde kaydedilen ilerlemeye rağmen, kadınların hem evdeki hem de toplumdaki konumlarının halen Batı medeniyetlerinin kadınları tarafından işgal edilen konumdan uzak olduğu* ifade edilmiştir (NARA, Roll 1, File 867.0131/2-1046). Williamson’ın, dünya kadınları arasında Türk kadınlarının haklar, özellikle de siyasi hakları konusunda kat ettiği mesafenin¹¹ Batı’ya göre daha geride olduğu yönündeki görüşü, o dönem itibarıyla Türkiye’deki gerçeği olduğu gibi yansıtmamaktadır. Öyle ki Türkiye’de kadınlar, 1930’a gelinceye dek, sosyal, ekonomik, hukuki çeşitli hakları elde etmişler, 1930’da belediye seçimlerine katılmışlar, 1933’te muhtarlık için, 1934’te milletvekili olabilmek için seçme ve seçilme hakkını elde ederek siyasi haklarını da

11 White (2003, s. 145-159) ise Türk kadınlarının haklar, özellikle de siyasi hakları konusunda kat ettiği mesafe konusunda Türkiye’deki kadın feminizminin Modern Türkiye’nin oluşumu sırasında devlet eliyle gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir. White gibi Kardam (2005:39) da Cumhuriyet dönemi kadınlarla ilgili reformları, devletin desteklediği feminist hareketler bağlamında değerlendirmektedir.

kazanmışlardır. Türk kadınının önce belediye seçimleri sonra milletvekili seçimlerinde siyasi haklarını elde etmesi ve bu hakların çağdaş memleketlerin ekseriyetinde dahi kadından esirgenen bu siyasi hak olduğu konusunda Mustafa Kemal Atatürk bu gerçeği şu şekilde ifade etmektedir:

“Türk kadını evdeki uygar yerini yetki ile işgal etmiş, iş hayatının her safhasında başarılar göstermiştir. Siyasî hayatta belediye seçimlerinde tecrübesini yapan Türk kadını, bu sefer de milletvekili seçme ve seçilme suretiyle haklarının en büyüğünü elde etmiş bulunuyor. Uygar memleketlerin birçoğunda kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu yetki ve liyakatle kullanacaktır.” (Eldeniz, 1956:741).

Williamson’ın, Türk kadının sosyal ve siyasi haklar konusunda Batı medeniyetindeki kadınlara göre daha geride olduğu yönündeki iddiasının zayıflığını gösteren bir gerçek de kadınlarının ilk kez katıldığı 1935 ve 1936 ara seçimlerinde, 18 kadın milletvekilinin¹² parlamentoda yerini almış olmasıdır. Bu dönemde Mecliste bulunan kadın milletvekillerinin erkeklere oranı bakımından Türkiye, dünyada ön sıralarda yerini almıştır (Feyzioglu, 1986: 599; Yüceer, 2008: 148). *The New York Times*’da (2 Mart 1935), *17 Women Take Oath As Turkish Deputies Assembly Cheers Them, Then Proceeds to Re-elect Kemal Atatürk as President* başlıklı haberinde, Türkiye’de 386 vekilin yemin ettiği Parlamento’ya 17 kadın milletvekilinin girdiğini ve bu kadın vekillerin, *millet egemenliğinin sınırlandırılmayacağı, asla cumhuriyet prensiplerinden vazgeçilmeyeceği* şeklinde yemin ettiklerinden bahsedilmiştir. Kadınlara intihap hakkının tanındığı dönem itibarıyla dünyanın pek çok gelişmiş ülkesinde dahi kadınların siyasal hakları gündemde değildir. Kadınların siyasal yaşantıda varlıklarını göstermesi Finlandiya, Norveç, Danimarka gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde 1900’lü yıllarda başlamışken Amerika ve İngiltere gibi ülkelerde Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşmiştir (Erkan, 2011: 1025-1026; Konan, 2011: 157-174; Daver, 1968: 113-114; Şıvgın, 1999: 257; Gökçimen vd., 2009:2-4.). Ancak Türkiye’de Parlamentoda kadınların temsili açısından bu oran, daha sonraki seçimlerde, çok partili hayata geçildikten sonra 1939’da 16 kadın vekil, 1943’te 16 kadın vekil, 1946’da 9 kadın vekil (Gök ve Kılınççeker, 2019: 55), 1950 ve 1951 seçimlerinde 3 kadın vekilin meclise girmesiyle düşüş göstermiştir. 1935-1936 seçimlerinde meclise giren kadın vekil oranı %4,5 oranında iken, 1950-1951’de %0,61’e inmiştir (Sezer, 1998: 896).

12 1935 yılında yapılan seçimlerinde Parlamenteoya giren kadın milletvekilleri şu isimlerden oluşmaktadır. Aftonkarahisar’dan Mebrure Gönenç, Ankara’dan Satı Çırpan, Antalya’dan Türkan Örs Baştuğ, Balıkesir’den Sabiha Gökçül Erbay, Bursa’dan Şekibe İnsel, Çankırı’dan Hatice Özgener, Diyarbakır’dan Huriye Öviz Baha, Edirne’den Fatma Memik, Erzurum’dan Nakiye Elgün, İstanbul’dan Fakihe Öymen, Kayseri’den Ferruh Güpgüp, Konya’dan Bahire Bediş Aydılek, Malatya’dan Mihri Bektaş, Samsun’dan Meliha Ulaş, Seyhan’dan Esmâ Nayman, Sivas’tan Sabiha Görkey, Trabzon’dan Seniha Hızal, İzmir’den Benal Nevzad Arıman. Kadın milletvekillerinin detaylı biyografileri için bk. (Gökçimen vd., 2009: 445; Sezer, 1988: 897-900).

Sonuç

Türkiye’de kadın haklarının gelişimi Tanzimat dönemiyle başlayıp Cumhuriyet Türkiye’sinde devam etmiş, 1580 sayılı Belediye Kanunu ile kadınların siyasi haklarını kazanması ve seçme ve seçilme hakkını elde etmesiyle neticelenmiştir. 1930 seçimleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi hayatında olduğu kadar, kadın hakları konusunda mesafe kat etmek açısından modern Türkiye’nin yapılandırılmasında önemli bir kilometre taşı olmuştur.

Amerikalı Diplomat David Williamson, 3 Haziran 1930 tarihli raporunda, TBMM’nin Belediye seçimlerinde kadınlara oy kullanma hakkı veren yasal düzenlemenin ülke seçimlerine katılacak kadınların, ulusal seçimler üzerindeki muhtemel sonuçları ile ilgili görüşlerini elçilik aracılığı ile Amerika Dışişleri Bakanlığı’na raporlamıştır. Williamson raporunda, 1930’da kadınların Belediye seçimlerine katılmaları ve seçme ve seçilme hakkını kazanmalarının devrimin zorunlu bir sonucu olarak yorumlamıştır. Ancak kadın hareketi bağlamında, Cumhuriyetin kuruluş sürecinde, *Kadınlar Halk Fırkası* ve sonrasında *Türk Kadınlar Birliği*’nin kuruluşu gibi iki önemli gelişme yaşanmıştır ve bu oluşumlardan diplomatın raporunda bahsedilmemiştir. Bu gelişmeler, kadınların siyasi haklarını elde etmesi noktasında yaşanan gelişmenin, devrimin zorunlu bir sonucundan ziyade öncesinde başlamış bir hareketlenmenin devamı, başka bir ifadeyle, süreklilik bağlamında da okunabileceğini göstermektedir. Kadınların siyasi hakları kazanımı, modern ulus devlet inşasının bir aracı olarak Cumhuriyet Türkiye’sinin yeniden yapılanma sürecinin, inkılapların bir neticesi olarak da görülebilir; ancak bu netice, zoraki ve birdenbire meydana gelen bir sonuçtan ziyade, Cumhuriyetin kuruluşundan önce başlayan haklar kazanımını devrimin hızlandırdığı bir sonuç olarak okunmalı ve yorumlanmalıdır.

Kadınların, hayatın her alanındaki pozisyonlarını pekiştirecek haklarıyla ilgili taleplerinin, siyasi haklarının eğitimli, aydın kadın eliyle gerçekleştirilmiş olduğu ve Türk modernleşmesinin cinsiyet eşitliği temelinde kadının devlet aygıtında ve kurumların karar alma organlarında eşit statüde temsilini tamamen içerecek bir modele tam anlamıyla sahip olmadığı gerçeğiyle birlikte, Osmanlı Devleti’nin son dönemine, özellikle Meşrutiyet dönemine uzanan bir serüveni olduğu unutulmamalıdır. Kadınların siyasal haklarını kazanma hızı, beklenen seviyede olmasa da kaydedilen her ilerleme, birbirine eklenerek, birbirini besleyerek modern Türkiye’nin dönüşümünde büyük bir hızla neticeye ermiştir. Yine Türkiye’de kadın hareketinin, 1930 öncesinde, yeni rejimin kuruluş aşamasında olması, erkek egemen düşüncenin yansımaları gibi nedenlerden dolayı sekteye uğramış olması, *Kadınlar Halk Fırkası*

ve *Türk Kadınlar Birliği*'nin yaşadığı olumsuz tecrübeler hesaba katılmazsa; 1930 sonrasında ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, genel olarak tüm dünyada katılımcı, çoğulcu demokratik sistemlere yönelişle beraber, Türkiye'nin yüzünü Batı'ya çevirmesiyle birlikte, Batı bloğunda yer alabilmenin gerekliliklerini başka bir ifadeyle imaj siyasetinin ya da rejimin kadına karşı araçsallaştırma politikasının gereğini yerine getirmek adına bile olsa, kadın hareketi konusundaki girişim ve gelişmelerin, sonuç itibarıyla kadının aktif olarak siyasi hayatın içinde yer almasına ve siyasi haklarını kazanımına katkı sağladığı söylenebilir. Neticede, gerekçesi her ne olursa olsun, Türkiye'de kadınların siyasal haklarını kazanması, kökenleri Cumhuriyet öncesine dayanan, konjonktürel gelişmelerin de etkisiyle Atatürk inkılaplarının hız kazandırdığı ve inkılapların bir parçası olarak muasır medeniyet seviyesine erişebilmek için modernleşme çabası içinde demokrasi yolunda kaydedilen bir ilerleme olarak yorumlanabilir.

Türk kadınının, 1930 tarihli Belediye Seçimleri'ne kadar siyasi hayatın dışında tutulmasının, 1930 Belediye Seçimleri'ne katıldığında ise seçim hakkını doğru kullanamayacağı ve sonraki seçimlerde de kadının seçimlere katılımının etkisinin ve yansımalarının olmayacağı konusunda raporda yer alan değerlendirmelerin, Türkiye'de o tarihlerde yaşanan seçim pratiği ve sonuçlarıyla uyumlu olmadığı görülmüş; sonuçlar, diplomatın değerlendirmelerinin erken ve aceleci yapılmış bir öngöründen ibaret olduğunu göstermiştir. Bu erken değerlendirme, metnin, Eylül ve Ekim 1930'da gerçekleşmiş olan Belediye Seçimleri'nden üç ay kadar evvel, 3 Haziran 1930'da kaleme alınan bir rapor olması ihtimalinden kaynaklanabileceği gibi kadınların 1930 Belediye Seçimleri'ne katılımının gelecek yıllardaki -1934, 1935 ve 1936 seçimleri-etkisini görmeden bir kaniya varmasının sonucu olduğu kanaatine de varılabilir. Yine bu öngörünün, Batı'nın önyargıyla Doğu'ya yaklaşımının bir yansıması olduğu da söylenebilir; demokrasi geleneğinin doğulu toplumlarda ideal olarak yaşatılamayacağı anlayışı ve kadının konumuna oryantal bakışın bir sonucu olduğu yönündeki bir önyargıdan kaynaklandığı düşünülebilir.

Diplomat yine raporunda, Türk kadınının 1930 Belediye seçimlerinde kazandığı seçme seçilme hakkının gelecek seçimler üzerindeki etkisini hafife almıştır. Diplomatın bu bakışı, siyasi elitler tarafından Türk kadınına tanınan hakkın, üstten dayatma şeklinde, devlet eliyle gerçekleştirilen bir tür *devlet feminizmi* bağlamında değerlendirdiği şeklinde okunabilir. Hâlbuki seçimler, yukarıda metinde de açıklandığı üzere hem 1930 ve 1934 seçim sonuçları açısından hem de 1935 ve 1936 seçimlerinde meclise on sekiz kadınının girmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak 1935 seçimlerinde meclise giren kadın milletvekilleri de kadın sorununa dair tartışmaları gündem edinmemiştir. Her şeye rağmen

bütün bu gelişmeler, aynı dönemde siyasi hakların kullanımı çerçevesinde Türk kadınının konumunun dünyadaki hemcinsleriyle karşılaştırıldığında, ortaya çıkan sonucun kayda değer bir seviyede olduğunu göstermektedir. Ancak meclise giren milletvekili oranı 1935 ve 1936 ara seçimlerinde daha yüksek bir orandayken çok partili hayata geçiş sürecinden sonra yapılan seçimlerde, 1946, 1950 ve 1951'de bu oran düşmüştür. Bu da kadın hareketinin Türkiye'de gelişiminin, kadınların siyasal alandaki temsilinin, Cumhuriyetin ilk yıllarında daha iyi bir durumdayken, çok partili hayata geçişten sonra parlamentoda, sayısal anlamda azaldığını göstermektedir. Bu sonuç, uzun vadede kısmen de olsa diplomatın öngörüsünü destekler niteliktedir.

Sonuç olarak rapor, diplomatın yer yer şahsi görüşlerini içermekle birlikte, Türk medyasında çıkan haber ve tartışmaları da dikkate alarak, Türk yetkililerinin basın açıklamaları ve onlarla bizzat yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere dayanarak hazırlanmıştır. Bu durum da raporun kamuoyu yoklaması niteliği taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla Türk kadınının Cumhuriyet devrimleri ile hız kazanan sosyal, hukuki, siyasi hak kazanımının Türk toplumu ve Türk siyaseti için ne anlam ifade ettiği araştırılmış ve Amerikan yönetimi bilgilendirilmiştir.

Kaynakça

Resmi Kaynaklar

Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı 1471 (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf>) (17.11.2021).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 28, İçtima 17, 4. İnikat/ 3.4.1923.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 17, İçtima 3, 37. İnikat /20.3.1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, 12. İnikat /5.12.1934.

Arşiv Kaynakları

The U.S. National Archives and Records Administration (NARA). Roll 1, File 867.0131/2-1046.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 30-10-0-0/82-538-1.

(CA), 30-10-0-0/82-538-2.

(CA), 30-10-0-0/82-538-3.

(CA), 30-10-0-0/82-538-4.

(CA), 30-10-0-0/82-538-5.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 490-1-0-0/286-1146-1.
(CA), 490-1-0-0/286-1146-2.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet, 19 Mart 1927.
Cumhuriyet, 4 Nisan 1930.
Cumhuriyet, 6 Nisan 1930.
Cumhuriyet, 7 Eylül 1930.
Cumhuriyet, 8 Şubat 1935.
Karagöz, 25 Temmuz 1339 /1923.
Karagöz, 30 Teşrin-i Sani / Kasım 1929.
Karagöz, 29 Eylül 1934.
Karagöz, 12 Birinci Kanun/Aralık 1934.
Karagöz, 25 Nisan 1935.
Son Posta, 8, 9 Şubat 1935.
The New York Times, 20 Aralık 1925.
The New York Times, 18 Mart 1930.
The New York Times, 15 Ocak 1933.
The New York Times, 16 Aralık 1934.
The New York Times, 2 Mart 1935.
The New York Times, 29 Nisan 1935.
Vakit, 17 Nisan 1339/1923.
Vakit, 18 Nisan 1339/1923.
Zümrüdüanka, 21 Haziran 1339/1923

Kitaplar ve Makaleler

Akşit, E. E. (2005), *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
Baykal, B. S. (1984), "Millî Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1/1: 108-126.
Baykal, Ö. (2021), "Kemalizm'in Kadın Siyaseti: Unutma, Bastırma ve Araçsallatırma", *Liberal Düşünce Dergisi*, 102: 105-131.
Balci M. & Tuzak, M. (2017), "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi", *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1: 43-51.
Berkes, N. (1979), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
Berktaş, F. (2004), "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye", İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, 7: 1-30.

- Bolat S. B. (2014), "1930 Kadınlara İntihap (Seçme- Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar", *CTAD*, 10/19: 27-50.
- Çakır, S. (1991), "Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını", Necla Arat (ed.), *Kadınlara ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım* içinde (ss. 131-142), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çakır, S. (1997), "Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan-Nezihe Muhittin", *Toplumsal Tarih* 8/46: 6-14.
- Çakır, S. (1996), *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Daver, B. (1968), "Political Rights of Women", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 23: 111-120, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3149/43768>, (3.6.2021).
- Doğramacı, E. (1989), *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eldeniz, P. N. (1956), "Atatürk ve Türk Kadını", *Bellekten*, XX/80: 739-745.
- Erder, T., Unat, N. A., Kandiyoti D. & Kıray, M. B. (1982), *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul: Türk Sosyal Bilimler Derneği Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.
- Erkan, A. Ü. (2011), "The Formation of Feminist Identity: Feminism in the 1930' Turkey and Britain", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19/3: 1013-1028.
- Feyzioğlu, T. (1986), "Atatürk ve Kadın Hakları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11/6: 585-602.
- Gök, S. & Kılınççeker Ö. (2019), "Türk Kadınının Siyasete Giriş Süreci ve İlk Kadın Sayılab Mihri İffet Pektaş", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/8: 48-84.
- Gökçimen, S. (2008), "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", *Yasama Dergisi*, 10: 12-16.
- Gökçimen, S., Yapıcı, H., Kaya E. & Taner, G. (2009), *Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Güzel, Ş. (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal değişim ve Kadın", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 3-4, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, L. (1998), "Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)", Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Karaman, Y. (1994), "Planlı Dönemde Kadın Eğitimi Politikamız", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27/ 1: 401-427.
- Kartal, C. B. (2016), "1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/3: 165-197.
- Konan, B. (2011), "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60/1: 157-174, Erişim Adresi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1584/17173.pdf>, (19.2.2020)
- Kardam, F. (2005), *Turkey's Engagement with Global Women's Human Rights*, Londra: Ashgate Publishing.
- Kurnaz, Ş. (1992), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Leake, A. (2012), "A Brief History of the Feminist Movements in Turkey", 1-6, Retrieved from <https://www.e-ir.info/pdf/26104>, (2.9.2021).

- Libal, K. (2008), "Staging Turkish Women's Emancipation: Istanbul, 1935", *Journal of Middle East Women's Studies*, 4 (1). Special Issue: Early Twentieth-Century Middle Eastern Feminisms, Nationalisms, and Transnationalisms, 31-52, Erişim Adresi: https://www.jstor.org/stable/10.2979/MEW.2008.4.1.31?origin=JSTOR_df&seq=1#metadata_info_tab_contents, (25.7.2021).
- Okyar, A. F. (1980), *Üç Devirde Bir Adam*, Cemal Kutay (haz.) İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Özer, S. (2013), "Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 85: 131-167.
- Özdemir, N. (2011), "Milli Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa-ı Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23: 49-63.
- Sancar, S. (2011), "Türkiye'de Kadın Hareketinin Politikası: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler", Serpil Sancar (der.), *Birkaç Arpa Boyu... 21.Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar içinde* (s. 53-109). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sarıçoban, G. (2017), "Milli Mücadele'de Anadolu Kadını", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/4: 1331-1346.
- Sezer, A. (1998), "Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Çalışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14/42: 889-905.
- Şivgin, H. (1999), "Atatürk ve Türk Kadın Hakları", *Erdem*, Sayı 31: 245-258.
- Tekeli, Ş. (1982), *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Toprak, Z. (1994), "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan 'Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935)", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2: 5-12.
- Toprak, Z. (1988), "Halk Partisi'nden Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Partisi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 9 (51): 30-31.
- Uyaniker, F. (2009), *Milli Mücadelede Türk Kadını*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Yazıcı, N. (2011), "Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü", *Akademik Bakış*, 9: 245-264.
- Yetkin, Ç. (2004), *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı Serbest Cumhuriyet Partisi Olayı*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Yurdsever Ateş, N. (2009), "Fırka ya da Cemiyet (Türk Kadın Birliği)", Fatma Türe, Birsen Talay Keşoğlu (haz.), *Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu Sempozyumu 17-19 Nisan 2009 içinde* (s. 456-461). İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları.
- Yüceer, S. (2008), "Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması", *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (14), 131-151.
- White, J. B. (2003), "State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman", *NWSA Journal*, 15 (3): 145-159.
- Zihnioğlu, Y. (2003), *Kadinsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul: Metis Yayınları.